

Regeringsuppdrag

Kompetensutvecklingsinsatser inom ramen för alternativ och kompletterande kommunikation

med fokus på digitala verktyg och elever med intellektuell
funktionsnedsättning

Innehåll

Sammanfattning	1
Åtgärdsförslag	2
1 Uppdraget	4
2 Centrala begrepp	5
2.1 Intellektuell funktionsnedsättning (IF)	5
2.2 Alternativ och kompletterande kommunikation	6
2.3 Digitala verktyg och hjälpmedel	6
3 Elevers rätt till AKK, läromedel och digitala verktyg utifrån sina behov	8
4 Forskning om digitala verktyg i relation till intellektuell funktionsnedsättning och AKK	9
5 Studiepaket Digitala verktyg och AKK	11
6 Roller och samverkan kring digitala hjälpmedel och verktyg	13
7 Diskussion och slutsatser	14
7.1 Otydliga ansvarsförhållanden	14
7.2 Åtgärdsförslag	15
7.3 Brist på tillgängliga läromedel och digitala verktyg	15
7.4 Åtgärdsförslag	16
Referenser	18

Sammanfattning

I regleringsbrevet för 2022 anges att Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) inom ramen för sina kompetensutvecklingsinsatser i alternativ och kompletterande kommunikation (AKK) ska genomföra kompetensutvecklingsinsatser som syftar till att utveckla den kommunikativa miljön genom digitala lärverktyg eller digitala hjälpmedel i grundsärskolan och gymnasiesärskolan. Insatserna bör beröra roller och samverkan kring förskrivning och tillhandahållande av digitala hjälpmedel och bör rikta sig mot individ, grupp och organisationsnivå till elevhälsa, lärare och annan personal i grundsärskolan och gymnasiesärskolan.¹

SPSM har inom ramen för uppdraget tagit fram ett studiepaket, *Digitala verktyg och AKK i grundsärskolan och gymnasiesärskolan*. Studiepaketet riktar sig främst till lärare och elevassistenter i grund- och gymnasiesärskolan. Studiepaketets innehåll är även relevant för rektorer och personal inom elevhälsan. I studiepaketet visas hur skolan kan använda digitala verktyg och AKK i mötet med elever som har en intellektuell funktionsnedsättning (IF). Ämnen som tas upp är bland annat planering av digitala verktyg och AKK i undervisningen, samverkan, förskrivning av hjälpmedel samt bedömningsrelaterade frågor. Innehållet är framtaget för kollegialt lärande, men fungerar också att arbeta med på egen hand.

I regeringsuppdraget anges att insatserna bör beröra roller och samverkan kring förskrivning och tillhandahållande av digitala hjälpmedel. Detta har beaktats och behandlas i studiepaketet. På grund av komplexiteten i frågorna har SPSM också valt att belysa problematiken med ansvar, roller och samverkan i den här rapporten, då problemen inom det här området påverkar de möjligheter som barn och elever med IF och med mer sällsynta diagnoser, exempelvis dövblindhet, blindhet och vissa syndrom har till kommunikation och kunskapsutveckling.

Nedan följer SPSM:s förslag till åtgärder utifrån den problembild som beskrivits ovan.

¹ Regeringen. (2021). *Kompetensutvecklingsinsatser inom ramen för alternativ och kompletterande kommunikation*. Hämtad den 7 december, 2022. [Regleringsbrev 2022 Myndighet Specialpedagogiska skolmyndigheten - Ekonomistyrningsverket \(esv.se\)](https://www.esv.se/Myndighet/Specialpedagogiska-skolmyndigheten)

Åtgärdsförslag

Behov av tydligare ansvarsfördelning för inköp av hjälpmedel

SPSM anser att det finns behov av en tydligare ansvarsfördelning vad gäller skolhuvudmannens och regionens ansvar för inköp av barns och elevers hjälpmedel. Den nuvarande ansvarsfördelningen leder till att barn och elever riskerar att inte få det stöd de har rätt till.

Behov av en förtydligad ansvarsfördelning avseende utbildning, uppföljning och fortbildning

Det finns i dagsläget inte heller någon tydlig fördelning av ansvaret vad gäller organisation för utbildning, uppföljning och fortbildning när det gäller användningen av personliga och pedagogiska hjälpmedel i skolans undervisning och specifika ämnen utifrån den enskilda elevens behov. En sådan arbetsfördelning behöver tas fram.

Behov av mer innovation, forskning och uppföljning

Digitaliseringen leder till nya möjligheter att utveckla digitala läromedel och verktyg utifrån användarnas behov. Men det finns behov av mer innovation, forskning och uppföljning utifrån de behov som elever med IF och elever med sällsynta diagnoser har. Innovation inom tillgänglighet behövs för att kunna utveckla framtidens undervisning och lärande.

Förslag till ändring i skollagen

Elever i behov av AKK i grundsärskolan och gymnasiesärskolan har behov av digitala läromedel och verktyg som anpassas utifrån deras individuella behov. Behoven av anpassningar är särskilt stora för elever med flera funktionsnedsättningar. SPSM föreslog därför i myndighetens remissvar² till Läromedelsutredningen – böckernas betydelse och elevernas tillgång till kunskap³ följande kompletterande formulering till förslaget om tillägg i skollagens bestämmelser om elevers rätt till kostnadsfri tillgång till böcker och verktyg (i kursivt):

Elever ska utan kostnad ha tillgång till de läromedel och andra lärverktyg, inklusive böcker och läroböcker, *anpassade efter undervisningen och elevers olika förutsättningar och behov*, som behövs för en god kunskapsutveckling.

Webbaserade läromedel och applikationer behöver omfattas av tillgänglighetsdirektivet

SPSM vill uppmärksamma regeringen på att det kan bli en försvårande förutsättning för främjande av innovation av läromedel till elever med funktionsnedsättning om webbaserade läromedel och applikationer bedöms

² 1 STY-2021/745.

³ SOU 2021-70.

att inte omfattas av tillgänglighetsdirektivet. Digitala läromedel riskerar då att falla utanför tillgänglighetsdirektivets tillämpningsområde och det är även oklart om, eller i vilken utsträckning, de omfattas av annan lagstiftning inom tillgänglighetsområdet.

1 Uppdraget

I regleringsbrevet för 2022 fick SPSM i uppdrag att genomföra kompetensutvecklingsinsatser inom ramen för alternativ och kompletterande kommunikation. Uppdraget ska redovisas senast den 28 februari 2023.⁴

En utredning, *Bättre möjligheter för elever att nå kunskapskraven*⁵ föregick regeringens uppdrag till SPSM. Utredningen redovisades till regeringen 2021. En utgångspunkt för utredningen var att färdigheter i att läsa, skriva och räkna och andra former av kommunikation utifrån ett vidgat textbegrepp är centralt i dagens samhälle. Digitala lärverktyg kan ha en avgörande betydelse för elevernas möjligheter att utveckla sina färdigheter som beskrivits ovan. Därför är det av betydelse att lärare och annan skolpersonal ges möjligheter att utveckla kunskaper och färdigheter inom området digitala lärverktyg för att kunna omsätta dem i undervisningen.

Utredningen lyfte att de elever som läser ämnesområden (elever inom grundsärskolan och gymnasiesärskolan kan läsa utifrån två kursplaner: ämnen och ämnesområden) är en heterogen grupp. Många elever behöver stöd i sin kommunikation för att kunna delta i undervisningen. Stödbehovet kan se olika ut med både digitala och analoga verktyg. Elever med annat modersmål än svenska i kombination med IF bör särskilt uppmärksammas. En förutsättning för att eleverna ska utvecklas så långt som möjligt både kunskapsmässigt och socialt är att personalen har uppdaterad kunskap om digitala lärverktyg och AKK för att kunna stödja eleverna i deras lärande på bästa sätt.

Utredningen lyfte vidare SPSM:s befintliga studiepaket om AKK som riktar sig till såväl arbetslag som enskilda pedagoger, från förskola till vuxenutbildning. Deltagarna ska genom studiepaketet få kunskaper och färdigheter om AKK samt förståelse för omgivningens betydelse för AKK. Därtill ska studiepaketet ge kännedom om olika former och strategier för AKK. Utredningen föreslog att kompetensutveckling om digitala lärverktyg kopplas till de befintliga kompetensutvecklingsinsatser SPSM erbjuder inom detta område. Dessa kunskaper och färdigheter är centrala för lärare och annan personal i grundsärskolan och gymnasiesärskolan, men de kan även vara relevanta för lärare och annan personal i grundskolan och specialskolan.

⁴ Regeringen. (2021). Kompetensutvecklingsinsatser inom ramen för alternativ och kompletterande kommunikation. Hämtad den 7 december, 2022. Regleringsbrev 2022 Myndighet Specialpedagogiska skolmyndigheten - Ekonomistyrningsverket (esv.se).

⁵ SOU 2021:11. Bättre möjligheter för elever att nå kunskapskraven.

2 Centrala begrepp

Nedan beskrivs tre centrala begrepp som används i rapporten och i studiepaketet: intellektuell funktionsnedsättning, alternativ och kompletterande kommunikation samt digitala verktyg och hjälpmedel. Både i den här rapporten och i det studiepaket som SPSM utarbetat används begreppet digitala verktyg istället för digitala lärverktyg som används i regeringsuppdraget. Vi har valt att använda begreppet digitala verktyg, eftersom det är det mest använda i dagsläget.

2.1 Intellektuell funktionsnedsättning (IF)

Regeringsuppdraget fokuserar på elever som går i grundsärskolan och gymnasiesärskolan. Det finns fyra nivåer av intellektuell funktionsnedsättning: lindrig, medelsvår, svår eller mycket svår.

Elever inom grundsärskolan och gymnasiesärskolan kan läsa utifrån två kursplaner: ämnen och ämnesområden. Elever med lindrig IF läser oftast ämnen och kan ibland kombinera det med ämnen från grundskolans eller gymnasieskolans kursplan.⁶ Har eleven en medelsvår IF kan det skilja sig åt vilken eller vilka kursplaner eleven läser. Är den intellektuella funktionsnedsättningen svår eller mycket svår utgår undervisningen främst från kursplanerna för ämnesområden.⁷ Konsekvenserna av IF är individuella. Det som förenar är att intelligensen är nedsatt.⁸ Diagnosen innebär även utmaningar i adaptiv förmåga.

För en person med IF kan kognitiva svårigheter handla om att bearbeta perceptuell information, lära sig saker, bearbeta och använda information.⁹ Man kan även ha utmaningar inom andra kognitiva områden som språk, kommunikation, tidsuppfattning, planering, association, logiskt tänkande, korttidsminne¹⁰ och exekutiva funktioner.¹¹

Elever med IF har ofta en kombination av olika funktionsnedsättningar.¹² Detta är viktigt att känna till, eftersom eleven är i behov av att bemötande

⁶ Fördjupad läsning se SPSM. *Studiepaket Dubbla läroplaner*. Hämtad den 13 april, 2022. <https://www.spsm.se/studiepaket-dubbla-laroplaner/valkommen-till-studiepaket-dubbla-laroplaner/>

⁷ Fördjupad läsning se SPSM. *Studiepaket Ämnesområden*. Hämtad den 7 december, 2022. <https://www.spsm.se/studiepaket-amnesomraden/>

⁸ Florin, K. & Swärd, A-K. (2014) andra upplagen. *Särskolans verksamhet – uppdrag, pedagogik och bemötande*. Lund: Studentlitteratur.

⁹ Jakobsson, I-L. & Nilsson, I. (2011).

¹⁰ Florin, K. & Swärd, A-K. (2014).

¹¹ Jakobsson, I-L. & Nilsson, I. (2011).

¹² Region Stockholm. *Habilitering & Hälsa. Intellektuell funktionsnedsättning*. Hämtad den 2 mars, 2022. <https://www.habilitering.se/fakta-och-rad/kort-om-funktionsnedsattningar/IF/>

och undervisning anpassas utifrån dessa funktionsnedsättningar i lika hög grad som den intellektuella funktionsnedsättningen.

2.2 Alternativ och kompletterande kommunikation

Alternativ och kompletterande kommunikation (AKK) kompenserar eller kompletterar vid försämrad förståelse och/eller försämringar i talspråksproduktion. AKK kompenserar och kompletterar även skriftligt och talat kommunikationssätt. Det kan innebära att en strategi, utrustning eller verktyg används för att en person med funktionsnedsättningar ska få en bättre vardag. Olika verktyg och tekniker används vid AKK som hjälper en person att uttrycka behov, känslor, önskemål, tankar och idéer. Det kan bestå av gester, föremål, skyltar, handalfabetet, bildkommunikation eller talande enheter. AKK kompletterar eller används istället för talat språk.¹³

Forskning visar att AKK-insatser ska erbjudas tidigt till barn som är på en tidig kommunikativ nivå. AKK-insatser hjälper vid kommunikation, stimulerar språk- och talutveckling och minskar problemskapande beteenden. Det finns belägg för att AKK stimulerar talutvecklingen och kan presenteras för och användas tidigt av barnet. Det kan exempelvis vara tecken, bilder och talande hjälpmedel. Multimodala insatser, det vill säga flera AKK-sätt samtidigt, är att föredra. Studier visar att det är viktigt att personer i barnets omgivning fungerar som modeller i samspelet och att de, på samma sätt som barnet, använder AKK för att stödja barnets förståelse.¹⁴

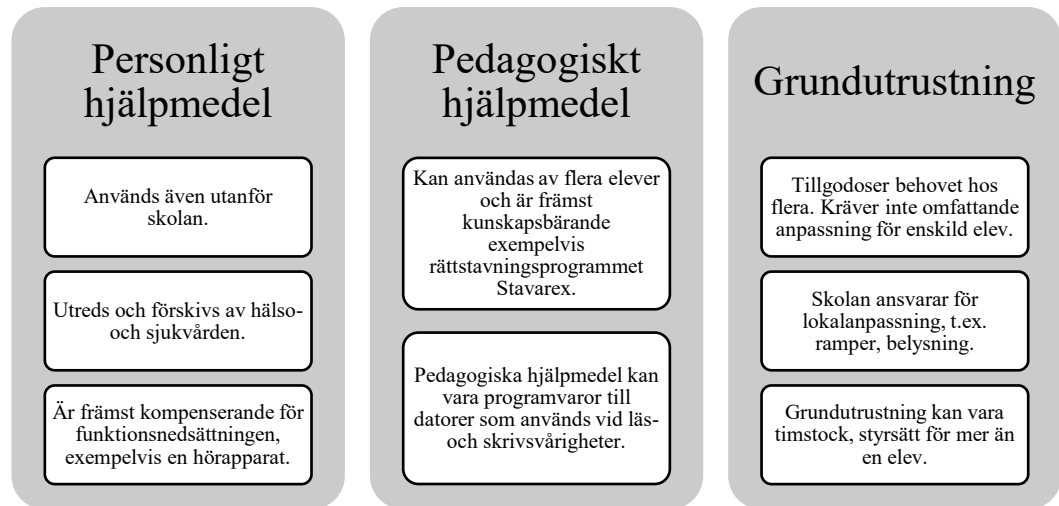
2.3 Digitala verktyg och hjälpmedel

För att förstå skillnaden mellan digitala verktyg och digitala hjälpmedel behöver skillnaden mellan personligt hjälpmedel, pedagogiskt hjälpmedel och grundutrustning belysas.

¹³ Elsahar et al. (2019). *Augmentative and Alternative Communication*.

<https://www.asha.org/practice-portal/professional-issues/augmentative-and-alternative-communication/>

¹⁴ Eberhart, B., Forsberg, J., Fäldt, A., Nilsson, L., Nolemo, M. & Thunberg, G. (2011, rev 2012, 2014, 2017). *Tidiga kommunikations- och språkinsatser till förskolebarn*. Föreningen Sveriges Habiliteringschefer. Hämtad 9 september 2022 från [Tidiga-kommunikations-och-språkinsatser-till-forskolebarn.pdf](https://www.habiliteringisverige.se/tidiga-kommunikations-och-sprakinsatser-till-forskolebarn.pdf) ([habiliteringisverige.se](https://www.habiliteringisverige.se))

Ansvar för hjälpmedel i skolan delas mellan skolhuvudmannen (en kommun eller enskild skolhuvudman) och regionen. Ansvar beslutas utifrån vilket hjälpmedel eleven behöver. Ett personligt hjälpmedel används av eleven även utanför skolan och behovet av detta utreds av hälso- och sjukvården. Regionen stöttar i anpassningen av hjälpmedlet.

Om en elev med funktionsnedsättning behöver extra anpassningar i skolan, exempelvis talböcker, punktskrift eller appar för läsinlärning ska detta bekostas av skolhuvudmannen. Skolan kan också ge särskilt stöd, exempelvis kontinuerligt stöd från specialpedagog, speciallärare och logoped. Vissa kommuner arbetar genom Skoldatatek med digitala lösningar inom området alternativa digitala verktyg. Skolan ansvarar för utrustning så eleven kan delta i undervisningen med stöd av exempelvis hörslinga, anpassade bord eller ramper.¹⁵

Sammanfattningsvis förskrivs ett personligt hjälpmedel av regionerna och dessa är då främst kompenserande för en funktionsnedsättning och gäller för en enskild elev. Pedagogiska hjälpmedel och läromedel kan flera elever använda och de är främst kunskapsbärande. Det kan exempelvis handla om applikationer till surfplattor eller datorer vid läs- och skrivsvårigheter. Grundutrustningen tillgodoser behovet för fler elever och kräver inte att skolan gör en omfattande anpassning för en enskild elev. Skolan ansvarar för lokalanpassning exempelvis ramper, akustiksanering och belysning.¹⁶ I grundutrustning ingår bland annat timstockar och styrsätt som tillgodoser behovet hos fler än en elev.

Behovet av digitala verktyg och digitala hjälpmedel behöver värderas i förhållande till om det är ett personligt hjälpmedel, ett pedagogiskt

¹⁵ 1177. Region Västerbotten. *Hjälpmedel i skolan*. Hämtad den 25 mars, 2022. [Hjälpmedel i skolan - 1177 Vårdguiden](#)

¹⁶ Västerbottens läns landsting. *Hjälpmedelshandboken*. Hämtad den 7 december, 2022. [Skola - VLL Hjälpmedelshandboken](#)

hjälpmedel eller grundutrustning. Tillgången till dessa kan skilja sig åt beroende på vilken kommun eller region eleven bor i, eller vilken skolhuvudman som är ansvarig för skolan.

Ett digitalt hjälpmedel kan vara exempelvis en surfplatta utrustad med en kommunikationsapplikation. Då kan det antingen vara ett personligt hjälpmedel för en enskild person, eller ett pedagogiskt hjälpmedel i skolans datorer, exempelvis ett läs- och skrivprogram.

Digitala verktyg är verktyg som kan användas i undervisning, exempelvis surfplattor, datorer och appar.¹⁷ Det kan även vara program för AKK, kognitivt stöd (exempelvis almanackor) eller ritade tecken med film. Verktöget har stor betydelse för personer i behov av AKK. Det kan användas för att uttrycka sig eller som ett komplement.

3 Elevers rätt till AKK, läromedel och digitala verktyg utifrån sina behov

Enligt skollagen (2010:800) ska hänsyn tas till barns och elevers olika behov i utbildningen. Barn och elever ska ges stöd och stimulans så att de utvecklas så långt som möjligt. En strävan ska vara att uppväga skillnader i barnens och elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen.¹⁸ I grundsärskolans läroplan beskrivs skolans ansvar för att elever ska få utveckla nödvändiga kunskaper som individer och samhällsmedlemmar.¹⁹ De stödåtgärder som erbjuds ska vara individanpassade och målet är fullständig inkludering. I en inkluderande lärmiljö är verksamhetens utformning, innehåll och organisering anpassad och tillgänglig.²⁰ Det kan innebära att lärmiljön behöver innefatta alternativ skrift samt alternativa former, medel och format för kommunikation.²¹

I konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning definieras begreppet kommunikation så här:

”kommunikation” innefattar bland annat språk, textning, punktskrift, taktil kommunikation, storstil, tillgängliga multimedier, såväl som textstöd, uppläst text, lättläst språk och mänskligt tal, alternativa och kompletterande

¹⁷ Skolverket (2018). Digitaliseringen i skolan – möjligheter och utmaningar.

Hämtad den 27 februari 2023 [Ladda ned publikation - Skolverket](#)

¹⁸ 1 kap. 4 § 2 st. skollagen (2010:800).

¹⁹ Skolverket (2022). *Läroplan för grundsärskolan: Lgrsär22*.

²⁰ Skolverket (2016). Tillgängliga lärmiljöer? En nationell studie av skolhuvudmännens arbete för grundskoleelever med funktionsnedsättning.

²¹ SÖ 2008:23 FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

former, medel och format för kommunikation, samt tillgänglig informations- och kommunikationsteknik (IT).” (s. 7)

Enligt skollagen ska elever som till följd av en funktionsnedsättning har svårt att uppfylla de olika betygskriterier eller kriterier för bedömning av kunskaper som gäller ges stöd som syftar till att så långt som möjligt motverka funktionsnedsättningens konsekvenser.²² I läroplanen för grundskolan står att skolan ska ansvara för att varje elev efter genomgången grundskola kan använda såväl digitala som andra verktyg och medier för kunskapssökande, informationsbearbetning, problemlösning, skapande, kommunikation och lärande.²³

4 Forskning om digitala verktyg i relation till intellektuell funktionsnedsättning och AKK

I arbetet med regeringsuppdraget har SPSM gått igenom forskning om digitala verktyg i relation till IF och AKK.

Ett antal habiliteringsinsatser som gäller tidig kommunikation och språkinsatser genom AKK har gett goda resultat. Det handlar om utbildning och handledning, nätverk och tidig användning av AKK, talande hjälpmedel²⁴ och språkbad genom AKK. I en litteraturöversikt av forskning som rör tidiga kommunikations- och språkinsatser i förskolan²⁵ rekommenderas att barn på tidig kommunikationsnivå får använda AKK så tidigt som möjligt. Det gäller exempelvis tecken, bilder/grafiska symboler, konkreta föremål, talande hjälpmedel, surfplattor. Ljudåterkoppling i talande hjälpmedel²⁶ visar på snabbare inläring, speciellt när surfplatta används. Det finns även evidens för multimodal AKK-användning. I översikten rekommenderas också att utbildning och handledning ges till vårdnadshavare samtidigt som insatser ges till barnet.

²² 3 kap. 2 § skollagen (2010:800).

²³ Läroplan för grundskolan – Lgrsär22. (2022).

²⁴ Talande hjälpmedel kan till exempel vara hjälpmedel med stöd via talsyntes eller inspelat tal.

²⁵ Eberhart m. fl. (2017).

²⁶ Talande hjälpmedel kan vara en knapp som ger ett meddelande via handtryck eller en pratapparat med bilder.

Översikten²⁷ visar också att barn, oavsett funktionsnedsättning, har förmågan att välja eller välja bort AKK-sätt utifrån sina egna behov och att de behöver få göra självständiga val.

Vikten av nätverk lyfts för att bibehålla effekterna av AKK-insatserna.²⁸

”Insatserna ska fokusera på utveckling av grundläggande kommunikativa färdigheter såsom imitation, samordnad/delad uppmärksamhet samt förståelse för och användning av symboler (tal, bilder, tecken). Insatserna bör ges under naturlig interaktion, helst i vardagsmiljö och med utgångspunkt från barnets intresse och lek... Barnfokuserade insatser med fokus på funktionell kommunikation ger mer beständig effekt och kan i högre grad generaliseras till andra aktiviteter.” (s. 8).²⁹

Barns lärande i förskolan är kontextbundet. Framgångsfaktorer är att barn arbetar tillsammans och använder både analoga och digitala verktyg. Det kan ibland finnas en övertro bland pedagoger att barn lär sig genom surfplattan.³⁰

För ungdomar med IF kan AKK i digital form vara ett gott stöd. AKK kan utveckla ungdomars färdigheter och fungera kompenserande för begränsningar i språket. AKK kan användas i ett livsperspektiv och vägledande principer i arbetet kan vara att identifiera språkliga styrkor och behov.³¹

I en studie användes surfplatta som kommunikationsstöd istället för bildkommunikation för elever med IF och autismspektrumtillstånd (AST). Studien visar att elevernas kommunikation ökade, eller också kunde ingen skillnad påvisas. Användning av surfplatta ledde inte till någon försämring. Lärarna upplevde den som tidseffektiv och den kan möjliggöra individuella anpassningar. Surfplattor är vanligt förekommande i klassrumsmiljön, vilket kan minska den stigmatisering som elever kan uppleva när de använder digitala verktyg. Den snabba tekniska utvecklingen gör att vårdnadshavare och läraren blir allt viktigare för att utvärdera betydelsen av surfplattor och applikationer för elevers kommunikationsutveckling.³²

²⁷ Eberhart m. fl. (2017).

²⁸ Eberhart m. fl. (2017).

²⁹ Eberhart m. fl. (2017).

³⁰ Forskning.se. (2019)

³¹ Augmentative and Alternative Communication Technology Innovations to Build Skills and Compensate for Limitations in Adolescent Language Holyfield, Christine; Caron, Jessica Topics in Language Disorders,

³² Flores, M., Musgrove, K., Renner, S., Hinton, V., Strozier, S., Franklin, S. & Hil, D. (2012)

5 Studiepaket Digitala verktyg och AKK

SPSM har inom ramen för uppdraget tagit fram studiepaketet *Digitala verktyg och AKK i grundskolan och gymnasieskolan*, www.spsm.se/studiepaket-digitala-verktyg-och-akk

Studiepaketet bygger på forskning, omvärldsorientering och beprövad erfarenhet. Utöver att studiepaketet förankrats internt på SPSM har även en extern referensgrupp ingått i arbetet. Därutöver har interna och externa gruppintervjuer om materialet genomförts. Texterna i studiepaketet har också granskats av två externa forskare verksamma vid Malmö universitet och Göteborgs universitet.

SPSM

Talande webb Other languages Catrin Andersson

Studiepaket Digitala verktyg och AKK

Sök på spsm.se

Start

Moment 1 - Om AKK, intellektuell funktionsnedsättning och digitala verktyg i lärandet

Moment 2 - Planera för digitala verktyg och AKK i undervisningen

Moment 3 - Använda digitala verktyg och AKK i undervisningen

Moment 4 - Lärande och bedömning

Moment 5 - Samverkan

Begrepp

Om studiepaketet

Avslutande reflektion

Rektorsspåret

Välkommen till studiepaketet Digitala verktyg och AKK i grundskolan och gymnasieskolan

Om studiepaketet

Det här studiepaketet handlar om att använda digitala verktyg tillsammans med Alternativ och Kompletterande Kommunikation (AKK). Det riktar sig främst till lärare och elevassistenter i grund- och gymnasieskola.

Studiepaketets innehåll är även relevant för dig som är rektor och personal inom elevhälsan. Det finns ett sammanfattande moment av studiepaketet som heter Rektors ansvar. Det finns också en förkortad version av studiepaketets innehåll i rektorsspåret.

Informationsblad

Beställ eller ladda ner informationsbladet om Studiepaket Digitala verktyg och AKK kostnadsfritt från vår webbutik.

Studiepaketet riktar sig främst till lärare och elevassistenter i grund- och gymnasieskolan. Studiepaketets innehåll är även relevant för rektorer och personal inom elevhälsan. I studiepaketet visas hur skolan kan använda digitala verktyg och AKK i mötet med elever som har IF. Ämnen som tas upp är bland annat planering av digitala verktyg och AKK i undervisningen, samverkan, förskrivning av hjälpmedel samt bedömningsrelaterade frågor. Innehållet är framtaget för kollegialt lärande, men fungerar också att arbeta med på egen hand.

I studiepaketet ingår sex moment:

1. Moment 1 Om AKK, intellektuell funktionsnedsättning och digitala verktyg
2. Moment 2 Planera för digitala verktyg och AKK i undervisningen.
3. Moment 3 Använda digitala verktyg och AKK i undervisningen
4. Moment 4 Lärande och bedömning
5. Moment 5 Samverkan
6. Moment 6 Rektors ansvar

Varje moment innehåller mål, tidsåtgång och vilka rättigheter momentets innehåll grundar sig. Exempel på hur rättighetsarbetet kan se ut i praktiken ges också. Innehållet utgörs av filmer, poddar, texter och reflektionsfrågor. I varje moment kan man fördjupa sig under rubriken *Vill du veta mer?*

SPSM:s intention med materialet är att det ska vara tillgängligt för olika yrkeskategorier. Det ska vara praktiskt tillämpbart genom exempelvis filmer där vi på ett konkret sätt visar hur skolan kan använda sig av digitala verktyg och AKK i undervisningen. Till vissa filmer följer skrivna manualer. Studiepaketet innehåller även intervjuer med sakkunniga inom området AKK och digitala verktyg vilket ökar dynamiken mellan faktabaserad text och en mer lättillgänglig form av text.

Varje moment innehåller mål och tidsåtgång. För att kunna planera för kompetensutveckling är det angeläget för skolhuvudman och personal att veta förväntat innehåll och tidsåtgång. Hela studiepaketet förväntas ta cirka 6 timmar och 30 minuter. Då är inte gruppsamtal inräknade i tidsåtgången.

Moment 2 - Planera för digitala verktyg och AKK i undervisningen

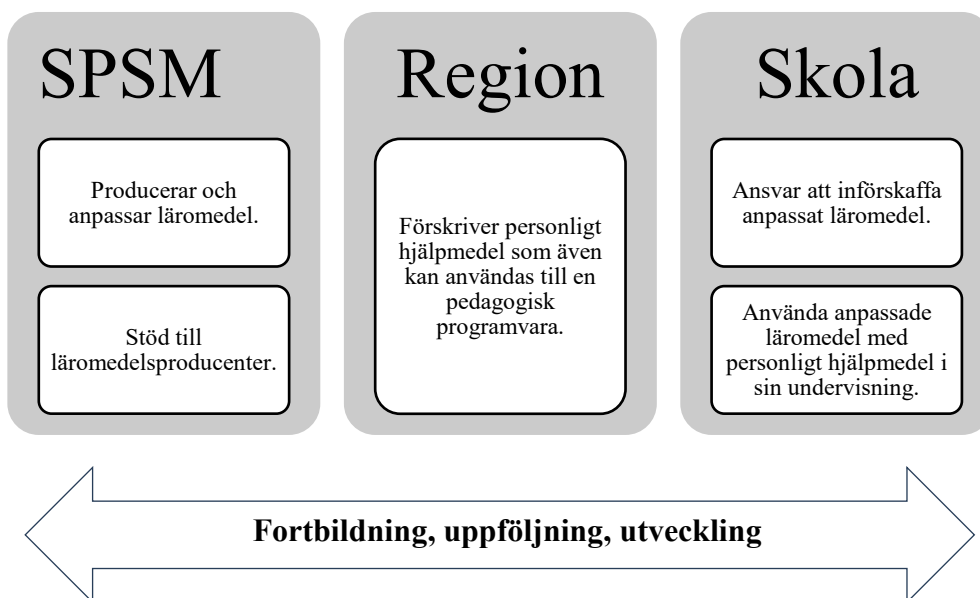
I det här momentet får du lära dig om förutsättningarna för att använda digitala verktyg i undervisningen.

Innehåll

- Mål
- Tidsåtgång
- Rättigheter
- Förhållningssätt
- Film - Översikt om digitala verktyg och AKK
- Kommunera med digitala verktyg
- Film - Digitala verktyg och AKK, kommunikationsverktyg för delaktighet
- Olika styrsätt och anpassningar
- Film - Digitala verktyg och AKK, alternativa sätt att styra dator och surfplatta
- Film - Ogonstyrd dator i vardagen
- Hitta läromedel
- Exempel på styrsätt
- Film - Digitala verktyg och AKK, att göra anpassningar
- Att välja rätt verktyg
- Vikten av support
- Digital delaktighet - intervju med Stefan Johansson
- Reflektionsfrågor
- Vill du veta mer?

6 Roller och samverkan kring digitala hjälpmedel och verktyg

I regeringsuppdraget anges att insatserna bör beröra roller och samverkan kring förskrivning och tillhandahållande av digitala hjälpmedel. Detta har beaktats och behandlas också i studiepaketet. Men på grund av komplexiteten i frågorna ser SPSM även behov av att belysa dessa frågor ytterligare. Den problematik som finns när det gäller förskrivning och tillhandahållande av digitala hjälpmedel påverkar de möjligheter som barn och elever med IF och vissa mer sällsynta diagnoser har till kommunikation och kunskapsutveckling.

Skolhuvudmannen och regionen har ett delat ansvar för hjälpmedel i skolan. Regionen ansvarar för att eleven får tillgång till personliga hjälpmedel. Det kan gälla en elev som behöver ett personligt hjälpmedel för att kunna använda ett läromedel, exempelvis en ögonstyrd dator. Skolhuvudmannen ansvarar för att införskaffa de läromedel som eleven behöver, exempelvis läromedel på lättläst text, talböcker eller punktskrift.³³ Skolan ansvarar för att använda det anpassade läromedlet tillsammans med elevens personliga hjälpmedel i sin undervisning.

SPSM har i uppdrag att producera och anpassa läromedel samt informera om tillgängliga läromedel. Myndigheten främjar även tillgången till tillgängliga läromedel genom stöd till läromedelsproducenter.³⁴ Det finns en organisation för att producera och anpassa läromedel. Det finns även en

³³ 1177. Hämtad den 21 september, 2022. [Hjälpmedel i skolan - 1177](#)

³⁴ SPSM, Läromedel. Hämtad den 20 september, 2022. <https://www.spsm.se/laromedel/>

organisation för regionernas ansvar att förskriva personliga hjälpmedel. Skolhuvudmannen ansvarar för användning av dessa tillsammans med anpassade läromedel i undervisningen. I många kommuner finns centrala funktioner som IKT-pedagoger eller Skoldatatek som stöder användare av digitala läromedel och digitala verktyg.

7 Diskussion och slutsatser

7.1 Otydliga ansvarsförhållanden

Trots att ett ramverk finns på plats, uppstår i praktiken ofta oenighet mellan region och skolhuvudman kring vad som ska anses vara grundutrustning, eller ett personligt eller pedagogiskt hjälpmedel. Det stöd som barn och elever i behov av digitala verktyg eller digitala hjälpmedel och AKK får varierar mycket beroende på var de bor. Den bristande regionala likvärdigheten har även lyfts av Socialstyrelsen i rapporten *Samordning av hjälpmedel till barn och elever med funktionsnedsättning* som publicerades 2020.³⁵

Att förskrivning av personliga digitala hjälpmedel och tillhandahållande av pedagogiska digitala hjälpmedel idag inte sker på ett likvärdigt sätt, beror bland annat på en otydlighet i ansvarsfördelning mellan region och skolhuvudmannanivå. Oenighet kring tolkningen av vad som är grundutrustning eller ett personligt eller pedagogiskt hjälpmedel kan leda till att ingen part är redo att ansvara för kostnaderna. Det kan gälla datorer, surfplattor, hörselslingor, arbetsstolar och kommunikativa hjälpmedel som applikationer. Den otydlighet kring hjälpmedel som finns riskerar att leda till att elever i grundsärskolan och gymnasiesärskolan inte får det stöd de behöver i sin kommunikation och kunskapsutveckling. För att uppnå likvärdig tillgång och användning av digitala verktyg krävs ökad samordning, överenskommelser, dialog, gemensam riktning och ansvarsutkrävande. Riktlinjer behöver tas fram som underlag för att elever ska få ett likvärdigt stöd när det gäller personliga och pedagogiska hjälpmedel oberoende av var de bor i Sverige. Stödet behöver ges utifrån ett livsperspektiv, vilket bland annat innebär att förvaltning av digitala verktyg behöver säkerställas över lång tid. Det finns i dagsläget inte någon tydlig ansvarsfördelning för utveckling, innovation, förvaltning och rådgivning avseende digitala verktyg.

³⁵ Samordning av hjälpmedel till barn och elever med funktionsnedsättning
<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2020-6-6852.pdf>

Många lärare saknar kunskap om funktionsnedsättningar, tillgängliga läromedel och digitala verktyg och hur de kan användas i ämnesundervisningen.³⁶ Socialstyrelsen föreslår att sjukvårdshuvudmannen ansvarar för att informera och utbilda personal i skolan när det gäller personliga hjälpmedel. Skolhuvudmannen ansvarar för att berörd personal får tillgång till utbildning, information och hur de kan använda en elevs hjälpmedel i undervisningen.³⁷

Skolhuvudmän har behov av fortsatta kompetensutvecklingsinsatser angående personliga och pedagogiska digitala hjälpmedel i undervisningen för att svara upp mot elevernas behov. Det studiepaket som SPSM nu lanserar kommer inte att vara tillräckligt för att uppfylla de behov av kompetensutveckling som finns relaterat till elevers individuella behov i grundsärskolans och gymnasiesärskolans undervisning.

7.2 Åtgärdsförslag

Behov av tydligare ansvarsfördelning för inköp av hjälpmedel

Det finns behov av en tydligare ansvarsfördelning vad gäller skolhuvudmannens och regionens ansvar för inköp av barns och elevers hjälpmedel. Den nuvarande ansvarsfördelningen leder till att barn och elever riskerar att inte få det stöd de har rätt till.

Behov av en förtydligad ansvarsfördelning avseende utbildning, uppföljning och fortbildning

Det finns i dagsläget inte heller någon tydlig fördelning av ansvaret vad gäller organisation för utbildning, uppföljning och fortbildning när det gäller användningen av personliga och pedagogiska hjälpmedel i skolans undervisning och specifika ämnen utifrån den enskilda elevens behov. En sådan arbetsfördelning behöver tas fram.

7.3 Brist på tillgängliga läromedel och digitala verktyg

Kvalitetssäkrade och adekvata läromedel, digitala hjälpmedel och verktyg är en förutsättning för att alla elever ska få möjlighet att utveckla sina förmågor på likvärdiga villkor.

Digitala läromedel och digitala verktyg hör ihop. Ett digitalt verktyg, exempelvis TextView eller Sarepta, är helt beroende av att det finns lämpliga läromedel att fylla det med.

³⁶ MTM & SPSM (2018).

³⁷ Samordning av hjälpmedel till barn och elever med funktionsnedsättning
<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2020-6-6852.pdf>

Det finns idag stora brister när det gäller tillgängliga läromedel och digitala verktyg eller digitala hjälpmedel som uppfyller elevers individuella behov. Inom grundsärskolan och gymnasiesärskolan råder idag brist på anpassade läromedel utifrån målgruppernas behov. Elever med IF, elever med flera funktionsnedsättningar och elever med mer sällsynta diagnoser, exempelvis dövblindhet, blindhet och vissa syndrom har behov av individanpassade och flexibla verktyg och hjälpmedel för att på ett begripligt sätt kunna få tillgång till innehållet och därmed få en likvärdig utbildning.

Flera digitala verktyg är idag på väg att försvinna från marknaden. En möjlig orsak är att det idag inte finns någon huvudansvarig för de digitala verktygen. Det är något lättare att producera digitala läromedel, även om det även råder brist på sådana för elever med IF och elever med sällsynta diagnoser. Den kommersiella marknaden tillgodoser inte behoven.

Läromedelsproduktionen för elever med funktionsnedsättning utgår från användarnas behov. Ibland finns inga produkter som tillgodoser målgruppernas behov, vilket leder till att verktyg eller tjänster kan behöva byggas från grunden. Ofta handlar det om digitala lösningar. Dessa lösningar kan vara avgörande för att elever ska kunna lära på lika villkor.

Digitaliseringen leder till nya möjligheter att utveckla digitala läromedel och verktyg utifrån användarnas behov. Men det finns behov av mer innovation, forskning och uppföljning utifrån de behov som elever med IF och elever med sällsynta diagnoser har. Innovation inom tillgänglighet behövs för att kunna utveckla framtidens undervisning och lärande.

7.4 Åtgärdsförslag

Förslag till ändring i skollagen

Elever i behov av AKK i grundsärskolan och gymnasiesärskolan har behov av digitala läromedel och verktyg som anpassas utifrån deras individuella behov. Behoven av anpassningar är särskilt stora för elever med flera funktionsnedsättningar. Det kan vara elever med dövblindhet, CP-skador, blindhet eller ett syndrom. SPSM menar att skollagen behöver tydligare krav om att elever har rätt till anpassade läromedel. SPSM föreslog därför i myndighetens remissvar³⁸ till Läromedelsutredningen – böckernas betydelse och elevernas tillgång till kunskap³⁹ följande kompletterande formulering till förslaget om tillägg i skollagens bestämmelser om elevers rätt till kostnadsfri tillgång till böcker och verktyg (i kursivt):

Elever ska utan kostnad ha tillgång till de läromedel och andra lärverktyg, inklusive böcker och läroböcker, *anpassade efter*

³⁸ 1 STY-2021/745.

³⁹ SOU 2021-70.

*undervisningen och elevers olika förutsättningar och behov,
som behövs för en god kunskapsutveckling.*

**Webbaserade läromedel och applikationer behöver omfattas av
tillgänglighetsdirektivet**

Ett av målen för svensk funktionshinderspolitik är universell utformning.⁴⁰ Det innebär att produkter, miljöer, program och tjänster utformas för att passa så många som möjligt och ge bästa möjliga förutsättningar för alla att delta i samhället på lika villkor. Universell design för lärande (UDL), är ett exempel på ett ramverk som kan användas för att möjliggöra en differentierad och inkluderande undervisning.⁴¹ Men UDL är inte tillräckligt tillgängligt för en del elever med sällsynta diagnoser och då finns behov av anpassningar utifrån individuella behov.

SPSM vill uppmärksamma regeringen på att det kan bli en försvårande förutsättning för främjande av innovation av läromedel till elever med funktionsnedsättning om webbaserade läromedel och applikationer bedöms att inte omfattas av tillgänglighetsdirektivet. Digitala läromedel riskerar då att falla utanför tillgänglighetsdirektivets tillämpningsområde och det är även oklart om, eller i vilken utsträckning, de omfattas av annan lagstiftning inom tillgänglighetsområdet.

⁴⁰ Regeringen, Strategi för systematisk uppföljning av funktionshinderspolitiken under 2021–2031. Regeringens proposition 2016/17:188. Nationellt mål och inriktning för funktionshinderspolitiken.

⁴¹ The UDL Guidelines, <https://udlguidelines.cast.org> (hämtat 2023-02-02).

Referenser

Eberhart, B., Forsberg, J., Fäldt, A., Nilsson, L., Nolemo, M. & Thunberg, G. (2011, rev 2012, 2014, 2017). *Tidiga kommunikations- och språkinsatser till förskolebarn*. Föreningen Sveriges Habiliteringschefer. Hämtad den 9 september, 2022 från [Tidiga-kommunikations-och-sprakinsatser-till-forskolebarn.pdf \(habiliteringschefer.se\)](https://www.habiliteringschefer.se/tidiga-kommunikations-och-sprakinsatser-till-forskolebarn.pdf)

Elsahar et al. (2019). *Augmentative and Alternative Communication*.
<https://www.asha.org/practice-portal/professional-issues/augmentative-and-alternative-communication/>

1177. Region Örebro län. Hjälpmedel i skolan. Hämtad den 21 september, 2022. [Hjälpmedel i skolan - 1177](#)

Flores, M., Musgrove, K., Renner, S., Hinton, V., Strozier, S., Franklin, S. & Hil, D. (2012) A comparison of communication using the apple ipad and picture-based system. *Augmentative and alternative communication*, vol. 28, nr. 2, s. 74-84, DOI: 10.3109/07434618.2011.644579

Florin, K. & Swärd, A-K. (2014) andra upplagen. *Särskolans verksamhet – uppdrag, pedagogik och bemötande*. Studentlitteratur.

Forskning.se. (2019). *Små barn med surfplattor lär sig inte vad de vuxna tror*. Hämtad den 11 april, 2022.
<https://www.forskning.se/2019/03/18/diggar-det-digitala-men-forskolebarnen-lar-sig-inte-det-vi-tror/#>

Holyfield, Christine; Caron, Jessica.
Augmentative and Alternative Communication Technology Innovations to Build Skills and Compensate for Limitations in Adolescent Language, v39 n4 p350-369 Oct-Dec 2019. 20 pp.

Jakobsson, I-L. & Nilsson, I. (2011). *Specialpedagogik och funktionshinder*. Författarna och Bokförlaget Natur & Kultur.

MTM & SPSM. (2018). Diarienummer: MTM2017/103. *Översyn av tillgången till tillgängliga läromedel från förskola till högskola*.

Regeringen. (2021). *Kompetensutvecklingsinsatser inom ramen för alternativ och kompletterande kommunikation*. Hämtad den 7 december, 2022. [Regleringsbrev 2022 Myndighet Specialpedagogiska skolmyndigheten - Ekonomistyrningsverket \(esv.se\)](#)

Regeringskansliet (2008). *Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning*. Hämtad den 7 december, 2022. [Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och fakultativt protokoll till konventionen - Regeringen.se](#)

Region Stockholm. *Habilitering & Hälsa. Intellectuell funktionsnedsättning*. Hämtad den 2 mars, 2022. <https://www.habilitering.se/fakta-och-rad/kort-om-funktionsnedsattningar/IF/>

Skollagen (2010:800).

Skolverket. (2018). *Digitaliseringen i skolan – möjligheter och utmaningar*.

Skolverket (2016). *Tillgängliga lärmiljöer? En nationell studie av skolhuvudmännens arbete för grundskoleelever med funktionsnedsättning*.

Skolverket. *Läroplan för grundsärskolan: Lgrsär22*.

Socialstyrelsen. (2020). *Samordning av hjälpmedel till barn och elever med funktionsnedsättning*. Hämtad den 25 oktober, 2022. [Samordning av hjälpmedel till barn och elever med funktionsnedsättning \(socialstyrelsen.se\)](https://socialstyrelsen.se/samordning-av-hjalpmedel-til-barn-och-elever-med-funktionsnedsattning)

Specialpedagogiska skolmyndigheten. 1 STY-2021/745. Svar på remiss gällande Läromedelsutredningen - böckernas betydelse och elevernas tillgång till kunskap (SOU 2021–70)

SPSM. *Läromedel*. Hämtad den 20 september, 2022. <https://www.spsm.se/laromedel/>

Statens offentliga utredningar. SOU 2021:70. (2021). *Läromedelsutredningen*. Hämtad den 23 mars, 2022. <https://data.riksdagen.se/fil/7ECD5C7E-97B6-4426-A18D-45915E2DE0AD>

Statens offentliga utredningar. SOU 2021:11. Bättre möjligheter för elever att nå kunskapskraven – aktivt stöd- och elevhälsoarbete samt stärkt utbildning för elever med intellektuell funktionsnedsättning. Hämtad den 27 februari 2023. <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2021/02/sou-202111/>

Västerbottens läns landsting. *Hjälpmedelshandboken*. Exempel på grundutrustning, pedagogiska hjälpmedel och läromedel som personliga hjälpmedel i skolmiljö. Hämtad den 7 december, 2022. [Exempel på utrustning, personliga hjälpmedel, pedagogiska hjälpmedel och läromedel i skola \(vll.se\)](https://vll.se/utrustning-personliga-hjalpmedel-pedagogiska-hjalpmedel-och-laromedel-i-skola)